

DE KAFKA'S - PROGRAMMABOEKJE

Een voorstelling van Theater Antigone

“Er zijn veel mensen die beweren te weten wie Kafka is of was. In feite zijn er duizend Kafka's. Wij zetten er 5 van op scène. Misschien hadden we onze voorstelling beter gewoon *Kafka's* genoemd, want nu gaan de mensen misschien denken dat wij ook menen te weten wie Kafka is.

En dat dit hem dan moet zijn; volgens ons.” (Bart Danckaert)

De Kafka's

Het is zeven minuten voor middernacht.

Op de hoogste verdieping van het Instituut voor Verzekering van Arbeidsongevallen, afdeling Administratieve Fouten, komt een bediende van onder zijn bureau gekropen.

Hij heeft zich laten insluiten en hoopt dat vele collega's zijn voorbeeld zullen volgen op deze derde juni, de sterfdag van Franz Kafka.

De Kafka's beschrijft de pogingen van deze bediende met een missie. Op deze ongewone nacht komt Kafka's speeltuin van mensen en dieren en alles wat daar tussen ligt tot leven.

Daar zal om gerild worden.

Daar mag mee gelachen worden.

Franz Kafka wordt beschouwd als één van de meest invloedrijke schrijvers van de twintigste eeuw. Hij heeft ons de woorden kafaïans, ‘het is Kafka’ en kafaïesk gegeven – woorden die populairder zijn geworden naarmate Kafka minder werd gelezen. Kafka is de naam van een campagne voor administratieve vereenvoudiging; de Belgische popgroep K's Choice is genoemd naar Josef K uit *Het Proces*. In *Het Proces* schrijft Franz Kafka over de onwetende burger die gekneld zit in de machinerie van de overheidsbureaucratie en van het kastje naar de muur gestuurd wordt.

Franz Kafka was een knappe charmante man, altijd goedgekleed, meisjes en vrouwen waren dol op hem. Hij bracht vele avonden door met zijn vrienden in cafés, hield van volkstoneel en had gevoel voor humor. Zijn beste vriend Max Brod schreef dat Kafka het voorlezen van het eerste hoofdstuk van *Het Proces* steeds moest onderbreken door het vele lachen van zijn vrienden en van zichzelf.

Hij bleek ook in alles dubbel. Hij had een afkeer van seks, maar ging regelmatig naar de hoeren. Hij verloofde zich twee keer met Félice, maar achtte zichzelf niet in staat de verantwoordelijkheid te dragen van het huwelijk. Hij citeerde zijn held Napoleon in een brief aan Félice “dat het gruwelijk was om kinderloos te sterven” en tegelijk liet hij haar weten dat er niemand minder geschikt was om een nageslacht te verwekken dan hijzelf.

Ook in Kafka's werk zitten veel tegenstellingen. De werelden die hij creëert zijn absurd, maar als geen ander slaagt hij erin de gebeurtenissen realistisch te beschrijven. Het is die combinatie waar Bart Danckaert iets mee doet in de Kafka's: de connotatie van moeilijk te zijn en tegelijk de liefde voor het kleine van de mens. Kafka's werk zit vol met sleutels over zichzelf en anderen – hij schreef vooral een soort van dagboeken. Het feit bijvoorbeeld dat hij niet naar zichzelf kon kijken in de spiegel zonder zich met een insect te vergelijken, komt terug in *De Gedaanteverwisseling*; hij schreef een beroemd geworden *Brief aan vader*, waarin hij zijn vader verwijt hem een normaal leven onmogelijk te hebben gemaakt. Mondeling durfde hij dat niet. Hij heeft de brief echter nooit verzonden, zijn vader heeft hem nooit gelezen.

De gekendste verhalen van Franz Kafka zijn wellicht *Het Proces*, *Het Vonnis*, *De Gedaanteverwisseling* en *Het Slot*. Evenzeer schreef hij vele grappige kortverhalen, zoals *De Brug*, over een doodgewone brug die eenzaam wacht op een wandelaar. Als er na jaren en jaren eindelijk iemand over stapt, wil ze zó graag zien wie de wandelaar op haar rug is, dat ze zich omdraait. Vaak zijn de personages in zijn verhalen een beetje wereldvreemde figuren. Een man die ontwaakt als een insect (*De Gedaanteverwisseling*), een circusartiest die vast tot hij sterft (*Een Hongerkunstenaar*), een beul die zelf een nieuwe martelmachine demonstreert (*In de Strafkolonie*), een muis die zichzelf in de klauwen van de kat filosofeert (*Kleine Fabel*), een zoon die zich door zijn vader tot de verdrinkingsdood laat veroordelen (*Het Vonnis*), een advocaat die letterlijk verdwijnt in het theater (*Het openluchttheater van Oklahoma*), enz.

Ook in *De Kafka's* komen die ietwat marginale personages terug die moeilijk connectie kunnen maken met de wereld. Helemaal in de geest van Franz Kafka, is *De Kafka's* ook dubbel: een beetje absurd en tegelijk heel herkenbaar. Werken van Franz Kafka waarnaar verwezen wordt in de voorstelling zijn o.a. *De Gedaanteverwisseling*, *Het Openluchttheater van Oklahoma* (Amerika), *De Brug*, *Brief aan vader*, *De Gier*, *Het Hol*, *Het Slot*, *Het Vonnis*, *Het proces*, ...

***Men moet boeken lezen die bijten* (Franz Kafka)**

Wie was Franz Kafka ?

Franz Kafka is geboren in Praag op 3 juli 1883, als zoon van Hermann en Julie Kafka. Hermann werkte zich op van arme slagerszoon van het platteland tot een succesvol Praags winkelier. Hij wordt door Franz omschreven als een egoïstisch zelfingenomen man, die bovendien zeer dominant was.

Het gezin werd niet van tragiek gespaard. Franz was de oudste van 6 kinderen. Zijn beide jongere broers Georg en Heinrich stierven op zeer jonge leeftijd. Zijn drie zussen, Elli, Valli en Ottla, werden tijdens de Tweede Wereldoorlog vermoord in concentratiekampen.

Franz werd naar Duitse scholen gestuurd, wat toen de taal van de elite was in Bohemen. De meerderheid van de bevolking sprak Tsjechisch. Hij was een stil en teruggetrokken kind, alhoewel hij graag toneelstukjes schreef voor zijn zussen, die dan in hun vrije tijd werden opgevoerd. Hij was ook een fervent lezer. In 1901 beëindigde hij het gymnasium en schreef zich in aan de beroemde Karelsuniversiteit in Praag en in 1906 studeerde hij af met een doctoraat in de rechten.

Aan het einde van het eerste jaar van zijn studies ontmoette hij een andere student, Max Brod. Ze zouden een leven lang beste vrienden blijven. Na de dood van Franz publiceerde Max het grootste deel van Kafka's werk, alhoewel Franz hem uitdrukkelijk had gevraagd om al zijn teksten ongelezen te verbranden.

Loopbaan

Nadat hij was afgestudeerd, **trad hij in augustus 1908 in dienst bij het Verzekeringsinstituut voor Arbeidsongevallen, waar hij tot aan zijn vroegtijdige pensionering op 39-jarige leeftijd in 1922 werkte. Zijn**

taak was het beperken van veiligheidsrisico's voor arbeiders die met toen nog vaak onveilige machines moesten werken. Dat hij ook schadeclaims moest betwisten speelde soms in op zijn geweten, maar het Instituut liet hem vaak toe om inschikkelijk te zijn voor **de slachtoffers, die soms levenslang blijvende letsels hadden.**

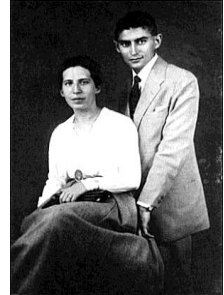
Franz hield er een merkwaardige dagindeling op na. 's Morgens werkte hij van 8 tot 2 op kantoor, 's middags ging hij enkele uren slapen. Daarna ging hij wandelen en eten met vrienden of familie en 's avonds zette hij zich aan het schrijven tot diep in de nacht. Tijdens één van die nachten zette hij 'als in een roes' in één ruk het verhaal *Het Vonnis* op papier.

Hij reisde ook graag en veel. Hij had snel carrière gemaakt bij het Verzekeringsinstituut voor Arbeidsongevallen - dat hij maar een gewoon klerkje was, is één van de vele misvattingen - en moest regelmatig in Noord-Bohemen nieuwe fabrieken gaan inspecteren. Maar hij vertrok ook dikwijls voor zijn plezier op reis, vaak samen met zijn vriend Max Brod. De beschrijvingen van die trips in zijn reisdagboeken zijn meestal heel precies en keren vaak jaren later in zijn fictiewerken terug, soms zelfs identiek.

Relaties

Franz Kafka had een problematische relatie met vrouwen. Tijdens zijn collegedagen en tot een stuk later in zijn leven had hij talloze one-night stands en bezoeken aan huizen van plezier. Het gekke was dat, alhoewel hij in deze avontuurtjes puur seksueel genot zocht, hij er ook een absolute afkeer van had. Een normaal getrouwd leven met een vrouw leek hem dan ook schier onmogelijk.

Zo leerde hij in 1912 in het huis van Max Brod de Berlijnse Félice Bauer kennen en werd verliefd op haar, of althans op het beeld dat hij van haar had. Gedurende de vijf jaar die op hun ontmoeting volgden schreven Félice en Franz vele brieven naar mekaar. Franz schreef haar elke dag, soms zelfs meermaals per dag. **Uiteindelijk vroeg Franz Félice ten huwelijk in 1913, wat zij aanvaardde, alhoewel hij in dezelfde brief maar bleef doorgaan over waarom hij geen goede echtgenoot zou zijn voor haar.** Eerst in 1914 en na een hernieuwde poging nogmaals in 1917, liep de relatie stuk.

In 1919 verloofde Franz zich opnieuw met Julie Wohryzeck, een secretaresse uit Praag, maar zijn vader verzette zich hevig tegen de relatie, die datzelfde jaar nog werd beëindigd, vermoedelijk door Julie. Door het conflict ging Franz zich nog scherper tegen de invloed van zijn vader en diens wens dat Franz hem zou opvolgen in zijn warenhuisfirma verzetten.

Milena Jesenská-Pollak was de vrouw van één de vrienden van Franz, Ernst Pollak. Milena was een sterke, vrijgevochten Tsjechische journaliste en kunstenares. In het begin van de jaren 1920 ontstond er tussen hen een intense relatie, die echter voornamelijk ook uit schriftelijke correspondentie bestond; ze ontmoetten mekaar slechts sporadisch. Milena was van alle vrouwen in Franz zijn leven degene die het beste zijn fijngevoelige natuur aanvoelde. Op zijn minst kon ze hem op hun schaarse ontmoetingen over zijn angsten heen helpen. Tijdens die periode schreef Kafka *Het Slot*, zijn meest complexe en misschien ook het meest vreemde werk. *Het Slot* bleef onafgewerkt maar zit vol van verwijzingen naar Milena, die een inspiratiebron was voor het personage Frieda. Ook een café dat zij regelmatig bezocht samen met haar man Ernst, het Herrenhof, komt in het boek voor.

Na de breuk met Milena verhuisde Franz in de zomer van 1923 naar Berlijn in de hoop zich zonder de bemoeienis van zijn familie beter op zijn schrijven te kunnen concentreren. Na een paar affaires met andere leraressen, ontmoette hij Dora Diamant. Hoewel niet zeker is wat de aard van hun relatie was en ze beiden in armoede leefden, bleek Franz met haar gelukkiger dan ooit tevoren. Dora bleef aan Franz zijn zijde tot aan zijn dood in 1924.

Gezondheid

In 1917, hij was toen 34 jaar, werd tuberculose vastgesteld. De inflatiewinter van 1923-1924 in Berlijn was bovendien funest voor zijn reeds wankele gezondheid. Daarbij was de kou in het slecht verwarmde appartement rampzalig voor zijn genezing. Toen Max Brod zijn vriend in maart 1924 bezocht was zijn toestand zo verslechterd dat hij hem terstond terug meenam naar Praag. In april werd strottenhoofdtuberculose vastgesteld en was het duidelijk dat Franz niet lang meer te leven had. Penicilline en infuusvoeding waren nog niet gekend toen. Kafka kon steeds moeilijker eten – een toestand die overeenkomsten vertoont met Gregor in *De Gedaanteverwisseling* en het hoofdpersonage in *De Hongerkunstenaar*.

Franz stierf op 3 juni 1924 in het sanatorium Kierling, nabij Wenen, waarschijnlijk aan ondervoeding. Hij was toen 41 jaar. Zijn stoffelijk overschot werd overgebracht naar Praag, waar hij op 11 juni 1924 werd begraven op de Nieuwe Joodse Begraafplaats in Zizkov.

Schrijfstijl

Franz Kafka hanteerde een zeer precies taalgebruik. De taal van de fictieve personages verschilt meestal niet van de taal van de verteller, waardoor de verhalen iets droomachtigs krijgen. Dat wordt mee in de hand gewerkt doordat reële en irreële gebeurtenissen en feiten en interpretaties van die feiten naadloos in elkaar overlopen. De lezer zit heel herkenbaar opgesloten in het brein van het hoofdpersonage, maar voelt tegelijk aan dat de dingen ‘anders’ zijn dan hoe deze ze beleeft.

Velen zijn van mening dat Kafka's oeuvre niet alleen het product is van een eenzame gekwelde schrijver, maar veel speelser en meer doordacht, en niet puur herleidbaar tot de psychologische complexen van de auteur. Kafka moest trouwens zelf niet weten van psychologische interpretaties en psychoanalyses. Uit aantekeningen van Kafka's vrienden bleek ook dat zowel zij als hij hartelijk konden lachen om zijn absurdistische verhalen. De humor van Kafka zou zelfs een belangrijke inspiratiebron geweest zijn voor schrijvers en filmmakers als Federico Fellini, Gabriel García Marquez, Carlos Fuenstes, Salman Rushdi; Ferdinand Bordewijk, Willem Brakman, ...

Het leven lijkt op een onhandige samengestelde feestmaaltijd: terwijl men met ongeduld op het voorgerecht zit te wachten, blijkt het hoofdgerecht al ongemerkt te zijn gepasseerd. (Franz Kafka)

De Kafka's - Speellijst

Te zien in Theater Antigone op

Vr 5, za 6, wo 10, do 11, vr 12, za 13 NOVEMBER 2010 - Za 11 DECEMBER 2010

Telkens om 20u15 - Inleidingen bij elke voorstelling om 19u45

Op tournee in

Torhout (17/11),

Dendermonde (18/11),

Lier (19/11),

Evergem (20/11),

Brussel-BOZAR (23/11),

Tongeren (24/11),

Brussel-BRONKS (25/11),

Wilrijk (26/11),

Mechelen (27/11),

Hasselt (29/11),

Leuven (1 & 2/12),

Brugge (3 & 4/12),

NI-Haarlem (5/12),

Bornem (9/12),

Mol (10/12),

Dilbeek (15/12),

Knokke-Heist (17/12).

In een strijd tussen jou en de wereld, wed op de wereld. (Franz Kafka)

Een humor die niet lacht

Trouw – 13 september 2009 (lees het volledige artikel op www.antigone.be)

Een voortreffelijke nieuwe Kafka-vertaling roept de vraag op hoe je de verhalen van deze geheimzinnige schrijver moet lezen. Na de - vaak te eenduidige - interpretaties die zijn werk te verduren kreeg, is het tijd om te wijzen op Kafka als humorist, vindt Wil Rouleaux.

(...) Neem 'De Gedaanteverwisseling', een van de beroemdste verhalen uit de wereldliteratuur(..). „Toen Gregor Samsa op een ochtend uit onrustige dromen ontwaakte, ontdekte hij dat hij in zijn bed in een reusachtig ondier was veranderd”, luidt de klassiek geworden openingszin. De jonge handelsreiziger Samsa is plotseling een grote bruine kever geworden, die door zijn familieleden wordt opgesloten in zijn kamer. **Als Gregor pogingen doet om zijn vertrek te verlaten, wordt hij door zijn vader teruggeschopt en met appels bekogeld waarvan er één in zijn huid blijft steken en langzaam gaat rotten.** Na enkele maanden crepeert Gregor alias de kever, waarna 'die rommel' door de werkster wordt opgeruimd.

(...) 'De Gedaanteverwisseling' en ook 'In de strafkolonie', ontlenen hun fenomenale zeggingskracht en verpletterende werking aan het contrast tussen de fantastische en wrede gebeurtenissen enerzijds en de eigenaardige, bijna klinische rust van Kafka's stijl anderzijds. Met onmiskenbaar plezier (of moet je zeggen: duistere demonie?) dist de schrijver steeds weer nieuwe bizarre details op. Bijna zou je van humor kunnen spreken, een soort humor dan wel die niet lacht (...)

Tot de onbetwiste glansstukken behoort ook Kafka's lievelingsverhaal 'Het vonnis', in 1912 in één nacht geschreven, vlak na de eerste ontmoeting met zijn tweevoudige verloofde Felice Bauer. Voor Kafka betekende het zijn doorbraak als schrijver; vanaf dat moment wist de altijd door twijfels geplaagde meester wat hij in zijn mars had. De hoofdpersoon Georg Bendemann openbaart zijn autoritaire vader, die hij als 'een reus' beschouwt, dat hij wil gaan trouwen, waarna deze hem verwijten begint te maken en uiteindelijk over hem de staf breekt: „En daarom moet je weten: **ik veroordeel je nu tot de verdrinkingsdood!**” – opnieuw zo'n onvergetelijke Kafka-zin waarbij je niet weet of je moet lachen of huilen.

Als geen ander werk van Kafka heeft 'Het vonnis' aanleiding gegeven tot autobiografische speculaties: de aarzelende huwelijksplannen, het schuld- en schaamtegevoel en vooral zijn eeuwige vadercomplex – dat later zou culmineren in de monumentale, nooit verstuurde 'Brief an den Vater'.

'De gedaanteverwisseling en andere verhalen' bevat alle verhalen die Kafka tijdens zijn leven heeft gepubliceerd. Daartoe behoren ook de vele korte en ultrakorte verhalen, die een grote variatie vertonen en bewijzen dat de taalkunstenaar Kafka diverse registers moeiteloos wist te bespelen. Grotesk-humoristische vertellingen als 'Een oude tekst' of 'Eerste smart' worden afgewisseld met haast ondoorgroendelijke parabels als 'De nieuwe advocaat' en 'Een boodschap van de keizer'. Vormbewuste prozagedichten van soms niet meer dan een halve bladzijde ronden het geheel af.

God geeft ons de noten, maar hij kraakt ze niet. (Franz Kafka)

De Kafka's - credits

Een voorstelling van Theater Antigone

Tekst en regie:	Bart Danckaert
Spel:	Marjan De Schutter (typiste), Jo Jochems (man zonder papieren), Joris Van den Brande (nachtwaker), Tania Van der Sanden (koffiemadam) en Dominique Van Malder (archivaris)
Vormgeving:	Giovanni Vanhoenacker
Kostuums:	Margerita Sanders
Geluid:	Niels Vanherpe
Licht:	Simeon Dikomitis
Tekstbegeleiding:	Rob de Graaf
Scènefotografie:	Kurt Van der Elst
Met dank aan:	David Cornille, Raven Ruëll, Jos Verbist, Greet Van de Moortele, KTA Kortrijk, alle medewerkers en vrijwilligers

Beste Max, mijn laatste verzoek:

Alles wat zich in mijn nalatenschap bevindt (dus in de boekenkast, linnenkast, schrijftafel, thuis of op kantoor, of waar anders misschien iets terecht is gekomen dat je opvalt) op het gebied van dagboeken, manuscripten, brieven, van mezelf of van anderen, tekeningen, enzovoort, zonder uitzondering en ongelezen verbranden, voorts alle schrifturen of tekeningen die jij of anderen, die je uit mijn naam daarnaar moet vragen, in bezit hebben.

Brieven die ze je niet willen overhandigen, moeten ze beloven althans zelf te verbranden.

Je Franz Kafka.